

Els llibres exposats han estat deixats per diverses biblioteques del CRAI de la Universitat de Barcelona:

Biblioteca de Lletres
Biblioteca de Biblioteconomia
Biblioteca del Campus Mundet
Biblioteca de Medicina
Biblioteca de Filosofia, Geografia i Història
Biblioteca d'Economia i Empresa – Recerca
Dipòsit de Cervera

I per: **Amadeu Pons** i **Jesús Gascón**.

EXPOSICIÓ

ORÍGENS DE LES COL·LECCIONS EDITORIALS

La noció de col·lecció editorial com l'entenem avui en dia és una creació dels editors del primer terç del segle XIX, coincidint amb la industrialització del sector del llibre i l'aparició de l'editor com a professional diferenciat de l'impressor o el llibreter. N'hi ha precedents, però: la uniformitat de la presentació (tipografia, arquitectura de la pàgina o el format) i de continguts fa que es puguin considerar «col·leccions» algunes de les edicions de butxaca de clàssics que edità Aldo Manuzio a partir de 1501, o els 35 volums dedicats a diferents estats europeus publicats per Izaak Elsevier entre 1617 i 1649. A aquestes publicacions els manca, però, un element que avui es considera definitori d'una col·lecció: un títol comú que els agrupi en un conjunt. La primera a tenir-ne havia estat la *Collana storica* del venecià Gabriele Giolito de' Ferrari (1563-1570), amb un detallat programa, tot i que no passà del segon volum. Durant l'últim terç del segle XVIII, alguns editors de París publiquen col·leccions d'obres literàries, però serà al segle següent quan es consoliden i esdevenen habituals.

A Catalunya, les primeres col·leccions apareixen al primer terç del XIX. I algunes d'elles tampoc no tindran un títol formal, o el tindran, però no constarà destacat en els llibres: només en la pàgina on es llisten altres títols de la col·lecció o en els fulls de subscripció o d'informació sobre la col·lecció. Moltes col·leccions eren de subscripció i, sovint, els volums es formaven per lliurament periòdic de plecs, a la manera de les col·leccions per fascicles. L'editor, per fidelitzar el comprador, vol fer conèixer que hi ha una col·lecció perquè el lector s'hi subscrigui, però la necessitat d'identificar cada llibre amb un títol de col·lecció és quelcom posterior, probablement per facilitar la identificació i la compra al seguidor de la col·lecció.

L'edició de col·leccions de llibres amb una aparença homogènia aconseguia un segon objectiu: permetia que el conjunt destaqués en una biblioteca o una sala de la llar, atorgant al posseïdor un vernís cultural que implicava una certa distinció social i econòmica, buscada per la naixent classe burgesa. Les famílies col·locaven les seves col·leccions en les sales on rebien les visites, com un element distintiu de la decoració: Jesús A. Martínez (*Historia de la edición en España, 1836-1936*) parla de les col·leccions com a mitjà d'«ostentació social». D'aquí que els editors plantegessin formats diferents, adaptats a cada situació i necessitat, amb enquadernacions de més o menys luxe, per facilitar que cada família presumís de «les seves» col·leccions.

La primera col·lecció moderna publicada a Espanya és la *Biblioteca de novelas, cuentos e historias*, publicada a Madrid per Pedro María Olive entre 1816 i 1818, amb sis obres en dotze volums. La segona, però, tingué més èxit i durada: la *Colección de novelas* de l'editor valencià Mariano Cabrerizo, que publicà 45 volums entre 1818 i 1856 i tingué una gran difusió. No obstant aquestes dates primerenques, la resta d'editors espanyols no començà a fer col·leccions fins als anys trenta o final dels vint.

PRIMERES COL·LECCIONS

Podríem gairebé assegurar (caldría un estudi més aprofundit per tenir-ne la certesa absoluta) que el primer editor que a Catalunya planteja una col·lecció és Antoni Bergnes de las Casas, un dels principals editors barcelonins del romanticisme. Entre 1828 i 1829 publica una **Biblioteca de conocimientos humanos**, «traducció del anglés», impresa per Josep Torner i dedicada a la divulgació científica: física, mecànica, química, etc. En realitat, es podria considerar una obra publicada en vint volums breus (quaderns o lliuraments de cinquanta pàgines cadascun, amb coberta de paper de color), on l'editor coneix amb antelació quan acabarà la publicació. Els quaderns podien relligar-se en un únic volum, com es troba en algunes biblioteques.

En tot cas, la primera col·lecció de monografies independents entre si, entesa com a publicació en sèrie sense una fi prevista, també és de Bergnes de las Casas: la **Biblioteca selecta, portátil y económica, o sea Colección de novelas escogidas**, que comença el novembre de 1831 amb dos volums de novel·letes de Cervantes. Com era habitual, els primers volums no porten títol de col·lecció, que comencen a trobar-se a les portadelles dels números següents. Fins al 1833 publicà 21 títols de novel·les d'autors clàssics (Cervantes, Le Sage, etc.) i, sobretot, moderns (Scott, Hugo, Foscolo, etc.), tant espanyols com estrangers, en 43 volums de 11,4 x 7 cm.

Serà la primera de les moltes col·leccions literàries, especialment de novel·les, de la primera meitat del segle. Des del final del XVIII, la novel·la havia esdevingut el gènere més demanat a llibreries i gabinets de lectura, especialment pel públic lector femení, que era, ja llavors, el major consumidor d'obres literàries, de lleure i devoció. Molts autors, per fomentar-ne la identificació de les lectores amb els personatges, hi incloïen dones com a protagonistes i arguments sentimentals i moralitzants, on la vida familiar té un paper rellevant. En aquesta línia, Bergnes de las Casas publicà altres col·leccions: la **Biblioteca de damas** (1833-1834, 10 títols en 32 volums també d'11 cm) dedicada a la novel·la contemporània i distribuïda en tres lliurament mensuals, i la **Biblioteca selecta y económica** (1837-1839, set títols, en set volums d'un format més gran, 23,5 cm).

Malgrat l'èxit de la novel·la, també es publicaren col·leccions dedicades a la divulgació científica, la història i l'assaig. Bergnes, a més de la ja esmentada *Biblioteca de conocimientos humanos*, publicà el **Panorama universal** (1838-1847, amb 40 títols en 51 volums de 21,5 cm, amb gravats i làmines i text a dues columnes de tipus didons primos, que permetien compactar el text) d'història i geografia dels diversos estats del món. Competint amb ell, Antoni Brusí publicà **El mundo: historia de todos los pueblos** entre 1840 i 1845, amb 17 volums amb gravats, amb text a línia tirada. Luis Tasso, llibreter, impressor i editor, publicà obres il·lustrades i en format gran per subscripció, preferentment obres d'història i geografia, formant la col·lecció *Librería histórica* (1847-1868).

La primera col·lecció d'obres en català té una vida breu: només s'editaren dos volums de la **Col·lecció de obras antigas catalanas** de Josep Torner, tots dos el 1840. Al primer volum s'havia publicat un programa de la col·lecció, dirigida per Joaquim Rubió i Ors i J. M. Grau, amb fragments de les obres que s'havien de publicar, clàssics de la literatura en català fins al segle XVIII. De format mitjà (21 cm), tenia il·lustracions i làmines xilografades de Miquel Torner, fill de l'editor.

COL·LECCIONS DEL SEGON TERÇ DE SEGLE

El format de les primeres col·leccions de novel·la, que es mantindrà durant temps, és petit: edicions equivalents als antics formats 16° i 32°, d'uns 11-15 cm, enquadernades en pasta espanyola. Els editors afavorien aquest format precisament perquè les dones poguessin portar els llibres còmodament a les bosses de mà (que llavors eren petites) i sostenir-los amb una sola mà mentre passejaven.

Era habitual que tinguessin un frontispici i una portada gravats (en metall o, sobretot, amb xilografies a testa; aviat començarà a fer-se servir la litografia), a més de la portada tipogràfica que, durant els anys trenta i quaranta, presenten la típica combinació de diferents tipografies en cada línia: gòtiques, de fantasia, cal·ligràfiques, etc. De vegades, es donaven algunes làmines inserides, que en els lliuraments es facilitaven amb un full que indicava on havien de col·locar-se. La tipografia per al text sol ser tipus didons (o romans moderns: de fet, les col·leccions, amb la premsa, foren el mitjà de difusió d'aquesta tipografia), arrodonits i de caixa petita en els més petits, o tipus més primers (derivats dels de Bodoni) en textos a dues columnes o a partir dels anys quaranta.

Altres editors barcelonins publicaren col·leccions, principalment de novel·les. Francesc Oliva, la ***Colección de novelas escogidas*** (1836-1846, amb 81 volums, de format similar al de Bergnes); Joan Oliveres, el ***Tesoro de autores ilustres*** (1842-1849, amb 98 títols, però continuada des de llavors i fins als primers anys vuitanta amb altres títols publicats amb menys freqüència o reeditats), de novel·la estrangera, clàssics espanyols i algunes obres d'assaig (Pellico, Flammarion, etc.) o la ***Biblioteca catòlica*** (1845-1847, amb algunes reedicions posteriors). Joaquim Mayol, la ***Biblioteca popular continua*** (1847-1850, amb novel·les d'autors populars de fulletó com Dumas, Arlincourt o Sue, però també obres de divulgació científica, viatges i història, en un format una mica major, de 16 cm) o ***La biblioteca del siglo*** (1848, només amb novel·les); Ignasi Oliveres, ***El museo literario***, Subirana la ***Biblioteca escogida de la juventud***, etc.

Algunes col·leccions es publicaven per lliuraments: l'editor distribuïa als subscriptors, diàriament, cada dos dies o setmanalment, en funció de la periodicitat de l'obra, el quadern corresponent (de 12 a 18 pàgines, habitualment), amb una coberta senzilla de paper de color; en tenir-los tots, es podien relligar, per la qual cosa l'editor podia oferir unes cobertes industrials, en cartoné o tela, com es pot veure a les publicacions de Subirana.

Un dels productes de més èxit eren les obres de teatre, principal distracció de la població. S'editaven en plec breus i assequibles, amb coberta de paper de color i sovint sense portada, només amb una capçalera a la primera pàgina, de vegades amb una gravat xilogràfic al·lusiu. L'edició d'aquest tipus d'obra se centrava a Madrid, amb llibreries que les distribuïen arreu, però hi hagué altres editors fora que s'hi dedicaren. Diversos editors barcelonins (Gorchs, Brusi, etc.) editaven teatre i els ***llibrets de les òperes representades*** als teatres de la ciutat. Malgrat tenir un format similar (petit, amb cobertes de paper de color i tipografia típicament romàntica), no constituïen veritables col·leccions.

Mayol va publicar entre 1847 i 1850 la sèrie ***Joyas del teatro***, dedicada a obres teatrals contemporànies, en plec de 25 cm sense portada. Als anys seixanta, Vidal y Cia. i Salvador Manero van editar sengles col·leccions teatrals d'obres antigues i modernes (algunes de les primeres traduccions de Shakespeare hi aparegueren): ***Museo dramático ilustrado*** i ***Teatro selecto antiguo y moderno, nacional y extranjero***, respectivament. Cada obra de teatre era un lliurament (un plec d'unes 20 pàgines, sense portada, amb un gravat xilogràfic a la capçalera) i es podien recollir relligant-les en volums.

Els exemplars exposats estan indicats en negreta i color magenta.

El format és gran (26 cm), amb text a dues columnes i tipografia didona prima, que permetia comprimir el text en un plec breu i mantenir un preu econòmic. Era el format habitual en aquest tipus de col·lecció i en col·leccions de novel·la de plantejament similar. Solien tenir una il·lustració inicial gravada, amb xilografia a testa majoritàriament.

Els **Singlots poètics**, comèdies de Serafí Pitarra, que foren publicats per Innocenci López en quaderns per ésser recollits en volum, s'editaren entre 1864 i 1868, però tingueren nombroses reimpressions al llarg dels anys fins entrat el segle XX, i són una mostra d'aquest tipus de literatura teatral popular: plecs breus amb coberta de paper acolorit, amb un gravat o litografia gran i tipografia didona prima, que en ésser imprès en paper de poca qualitat perd part de la seva llegibilitat.

COL·LECCIONS ERUDITES I DE BIBLIÒFIL (1873-1917)

L'erudit i filòleg Marià Aguiló comença el 1873 la **Biblioteca catalana**, destinada a reeditar o publicar per primer cop les grans obres de la literatura medieval catalana, incloses traduccions fetes al català en aquells segles, com la de Boeci. Els seus dotze volums, en certa manera, reprenen l'esperit de la *Col·lecció d'obres antigues catalanes de Torner* (1840). Formalment, és una col·lecció elegant i luxosa, amb edicions acurades i destinades a erudits, ben impreses sobre paper de qualitat, amb una tipografia romana clàssica i portades a dues tintes ornamentades amb orles de motius antics: es podrien considerar les primeres edicions de bibliòfil. Era distribuïda pel llibreter Àlvar Verdaguer. La **Bibliotheca d'obretes singulars de nostra lengua materna estampades en letra lemosina**, amb els mateixos responsables, oferia una selecció d'obres breus, en principi adreçada a un públic més ampli. En quaderns de 23 cm amb coberta de paper, s'imprimia a dues tintes en paper verjurat i amb una tipografia gòtica i ornamentació (caplletres, frisos) que imitava la dels impresos incunables. Probablement per això, entre 1879 i 1904 només publicà tres títols.

Aquest tipus de col·lecció literària d'alt nivell filològic va tenir continuïtat en la **Biblioteca catalana** (1908-1917) de Ramon Miquel i Planas. Com a bibliòfil, Miquel va publicar majoritàriament obres inèdites o impreses per últim cop al segle XV, en edicions de gran qualitat textual i material, amb extensos estudis introductoris i considerable bellesa formal: paper de fil, tipografia romana d'estil antic, portada a dues tintes amb orla decorada amb motius relatius al llibre, i contraportada amb un gravat i orla, decoracions limitades però exquisides i una sòbria enquadrada en tela vermella amb un escut daurat. Tot plegat la convertia en una col·lecció cara i exclusiva, molt apreciada per col·leccionistes i, pel seu contingut, pels estudiosos. Va editar onze títols en setze volums.

Històries d'altre temps (1908-1917) fou la versió popular i de divulgació de la *Biblioteca catalana*. En format petit (18 cm) i en rústica, Miquel hi publicava obres narratives breus medievals, amb breus introduccions. L'única decoració, a banda d'algunes caplletres, eren la portada i la contraportada amb les dades de la col·lecció, ambdues a dues tintes i amb orles d'ornamentació humanística.

RENOVACIÓ DE LES ARTS GRÀFIQUES: ECLECTICISME I MODERNISME

Durant l'últim quart del segle, el nivell de les arts gràfiques, influït pel desenvolupament general de l'art i la indústria a Barcelona, va arribar a cotes molt altes, similars als d'altres centres editorials europeus. La **Biblioteca Arte y letras** (1881-1890) és la col·lecció més representativa d'aquesta renovació. Els 63 volums publicats mensualment, presentaven obres literàries clàssiques (Shakespeare, Schiller, Ramón de la Cruz, etc.) i contemporànies (Tolstoi, Zola, Hugo, Pereda, Pardo Bazán o la primera edició de *La regenta* de Clarín), en excel·lents traduccions. Destaca per la qualitat de l'edició, amb una tipografia moderna i clara, portades a dues tintes, abundància d'il·lustracions i làmines, en tot tipus de tècnica, encarregades a artistes de prestigi (com Apelles Mestres o Alexandre de Riquer), enquadrades industrials en tela amb planxes i cromolitografies, dissenyades per a cada obra per artistes com H. Miralles, F. Jorba o Riquer, i talls decorats, amb motius diferents en cada llibre. La decoració i l'enquadrada són representatius dels estils artístics del moment, tant l'eclectic i historicista com els inicis del modernista.

Els exemplars exposats estan indicats en negreta i color magenta.

RENOVACIÓ DE LES ARTS GRÀFIQUES: ECLECTICISME I MODERNISME

La *Biblioteca Arte y letras* havia estat iniciada per l'editor Enric Domènech i l'impressor Celestí Verdaguer (1881-1882), que publiquen onze volums. Amb Jaume Jepús, Domènech en publicarà tretze més durant 1882, i reedicions de volums exhaurits. El 1883, els impressors seran Fidel Giró (quatre volums) i Francisco Pérez (sis). El mateix any, Josep Yxart en serà el director, i el gener de 1884 es fa càrrec de la impressió Daniel Cortezo, que la continuarà fins al final: 36 volums fins al desembre de 1887, i un el 1890.

Cortezo també va publicar la *Biblioteca clásica española* (1884-1890, 37 volums), també dirigida per Yxart, destinada als clàssics en castellà. Més senzilla, té una correcta impressió del text, amb un tipus de caixa més petita que *Arte y letras*, però sense il·lustracions ni guardes o talls decorats; la coberta, de planxa editorial amb disseny de Josep Vilaseca, presenta una decoració neogòtica en negre sobre un color que canvia en cada volum.

En la mateixa línia que *Artes y letras* (copiant-ne les característiques, de fet), quan deixa l'anterior col·lecció, Celestí Verdaguer en comença una de nova: la *Biblioteca Verdaguer* (1882-1884). De caràcter literari, té característiques similars: gran qualitat dels textos i les traduccions, bona tipografia i excel·lents il·lustracions, decoracions i enquadernació industrial en tela, amb dissenys diferents a càrrec de la crema dels artistes del moment, com Apel·les Mestres. Només publicà, però, vuit títols en deu volums, essencialment traduccions: obres de W. Scott, Bulwer Lytton, Daudet o *Los nibelungos*, primera traducció espanyola del poema èpic medieval llavors «de moda» per la seva relació amb les obres wagnerianes que començaven a introduir-se a la Península.

L'estil eclèctic i historicista present en aquestes col·leccions deixa pas a l'estètica plenament modernista en la *Biblioteca universal ilustrada* (1887-1930) de l'editorial Montaner i Simon. Fundada per Ramon Montaner i Francesc Simon el 1867, esdevingué l'editorial hispànica més important de l'últim terç del XIX i el començament del XX. S'hi publicaren uns 150 volums de 24 cm, format que permet lluir millor les abundants litografies i il·lustracions de tot tipus que es troben a cada volum. Hi conviuen obres literàries antigues i modernes amb la història, la geografia o la ciència.

Amb direcció artística d'Apel·les Mestres, la decoració i l'enquadernació industrial (algunes dissenyades per Adrià Gual, Alexandre de Riquer o Pascó) representen una evolució respecte les col·leccions de Cortezo o Verdaguer: l'estil és més estilitzat, simbolista, ja plenament modernista en alguns casos, amb una gamma cromàtica sòbria, predominant-hi el grafisme en una o dues tintes sobre fons llis clar. El paper setinat, la tipografia elzeviriana i l'abundància d'il·lustració i ornamentació convertien cada llibre en una obra de qualitat, amb aparença de luxe, però a un preu assequible, producte de la total industrialització dels processos d'impressió.

COL·LECCIONS DE LLIBRES

TÈCNICS I PRÀCTICS (1860-1937)

El llibre tècnic, pràctic i de divulgació científica va ésser una altra de les línies habituals de publicació durant el segle XIX, en un moment d'interès generalitzat pels progressos científicotècnics i quan els professionals i obrers començaven a accedir massivament a la lectura, interessant-se especialment, a més de la novel·la o les obres sobre política i societat, per temàtiques relatives al seu ofici i la tècnica en general.

La **Biblioteca ilustrada Joaquín Vinardell**, publicada per aquest editor en diferents impremtes (com les d'Espasa o Salvat) entre final dels seixanta i 1878, edità traduccions de l'anglès, alemany i francès d'obres d'agricultura, ramaderia, apicultura i disciplines relacionades. Representatives de les col·leccions destinades a professors i mestres (l'assumpció de l'ensenyament públic per l'Estat feia que fos una professió en auge) sobre pedagogia, l'Editorial Bastinos publicà la **Biblioteca económica del maestro de primera enseñanza** (entre 1864 i els anys setanta, amb alguna reedició als vuitanta: presentava edicions en rústica, amb coberta de paper, i en tela fosca amb el títol de la col·lecció gravat en daurat) i la **Biblioteca del maestro**, publicada entre els setanta i noranta. Bastinos també publicà, amb temàtiques diverses, la **Biblioteca Minerva**.

En el llibre tècnic destacà Salvat, amb la **Biblioteca agrícola Salvat**, la **Biblioteca de terapéutica** o la **Biblioteca profesional**, entre d'altres, sovint d'un nivell alt, ja que s'adreçaven a professionals en la matèria. N'eren característiques les cobertes de tela amb decoració típicament modernista i l'abundància, lògica en obres tècniques, d'il·lustracions i gràfics. Els hereus de l'impressor Luis Tasso van editar alguns títols d'aquest tipus de llibre durant la primera del segle XX a la **Biblioteca Tasso**, juntament amb altres col·leccions temàtiques: Biblioteca natura (dedicada a la higiene i educació sexuals), Biblioteca del contable, etc.

Des de mitjan 1900, Manuel Soler, i des de 1903 a 1914, Sucesores de Manuel Soler, editorials dedicades als textos universitaris, van publicar la col·lecció **Manuales Soler**, d'obres tècniques i científiques, que malgrat la intenció divulgativa també publicà volums especialitzats, a càrrec d'autors de prestigi, com S. Ramón y Cajal. Comprenia totes les disciplines: agricultura, medicina, ciències, literatura, història, art, sociologia, política, etc. Són edicions correctes, amb gravats i mapes, de 16 x 11 cm i amb una enquadernació de tela taronja amb el títol en tipografia modernista gravat en argent. Els tipus didons primers del text donen a la col·lecció un aspecte més propi del segon terç del segle anterior.

Amb 101 títols publicats, la col·lecció fou adquirida per Josep Gallach, que des de 1915 continuà reeditant-la com a **Manuales Gallach**, amb un nou disseny i afegint-hi pocs títols més (fins arribar al 107). La tipografia interior és més moderna, i la coberta presenta una decoració de flors i orles modernistes en tela verda amb detalls en taronja. Molt popular i reconeguda, el 1918 fou adquirida, com tot el fons de Gallach, per l'editorial CALPE de Madrid, que continuà reeditant-la i ampliant-la, conservant-ne el títol.

També en l'aspecte de la divulgació, però de nivell mitjà-alt, Editorial Labor, dirigida per l'alemany Georg W. Pfeleger, publicà la **Colección Labor: biblioteca de iniciación cultural**, una de les fites d'aquest tipus d'edició. Entre 1915 i 1937 (en reprendrà la publicació el 1939, acabada la guerra), donà a la llum 403 títols sobre totes les disciplines: història, ciències, medicina, geografia, lingüística, tècnica, art, dret, etc. Els autors eren de prestigi i la majoria eren traduccions, sobretot de l'alemany. L'edició era acurada, amb un complet disseny de col·lecció (en la tipografia, portades, etc.) sobri i de línies clàssiques, il·lustracions (fotogravats) i mapes, i enquadernació en tela industrial, amb el títol i l'autor impresos en negre, i sobrecoberta de paper amb bandes de tons de marró i una fotografia relativa a la temàtica del volum.

Els exemplars exposats estan indicats en negreta i color magenta.

COL·LECCIONS LITERÀRIES EN CATALÀ (1874-1915)

L'edició en català havia ressorgit amb la Renaixença literària, a partir de 1833. No obstant això, la majoria d'obres es publiquen en monografies soltes, i les úniques col·leccions que en trobem són, durant el segon terç del segle, d'obres teatrals o col·leccions erudites d'obres antigues. Probablement hi tenen a veure tant la desconfiança inicial dels editors envers la rendibilitat de l'edició massiva en català com la manca d'autors en català en el gènere rei de les col·leccions: la novel·la. Serà durant l'últim quart del segle quan apareixen les primeres col·leccions de vocació popular que publicaran només obres en català, sovint servint de plataforma als nous novel·listes: Oller, Bosch de la Trinxeria, etc.

La renaixença fou una important revista del moment, i els seus editors van ser els primers a publicar diverses col·leccions de literatura catalana contemporània. Cada dos mesos oferien als subscriptors de la revista un volum d'un autor català, en un format de 20 cm, d'impressió clara i correcta i coberta de paper. Malgrat constituir una col·lecció uniforme, no tenia un títol com a tal: es troben llistes dels títols publicats sota el nom genèric d'**Obras catalanes** [sic]. Va ser una col·lecció especialment important perquè s'hi publicaren les primeres edicions d'alguns dels autors fonamentals de la narrativa catalana del moment. La mateixa editorial publicà la *Biblioteca recreativa* (1874), en volums de 15 cm a un preu baix (50 cèntims de pesseta), i la *Biblioteca La renaixença*, que publicà entre 1892 i 1904 obres de N. Oller, Pin i Soler, Bosch de la Trinxeria, etc. (algunes ja editades en *Obras catalanes*), en un format més luxós: coberta industrial de tela, gravats, etc.

L'avenç fou una altra de les grans revistes del període i, com d'altres, també va editar llibres que distribuïa entre els subscriptors, a més d'ésser venuts en llibreries. Com *La renaixença*, agrupà els llibres en una col·lecció: la **Biblioteca de L'avenç** (1882-1894). Majoritàriament d'obres literàries catalanes contemporànies, també incloïa autors estrangers del moment, com Ibsen i algunes obres catalanes antigues. L'Avenç, com a editorial, es caracteritzà per estar al cas dels corrents més innovadors de la literatura i el pensament, que introduí a Catalunya mitjançant la traducció i edició d'obres representatives, per una clara catalanisme polític i per una croada per la consolidació i normalització del català escrit, que el portà a adoptar unes normatives ortogràfiques prèvies a les de Pompeu Fabra; quan aquestes es publicaren, L'Avenç fou un dels primers editors que les adoptà en totes les seves publicacions, contribuint-ne a la difusió.

COL·LECCIONS LITERÀRIES EN CATALÀ (1874-1915)

La col·lecció més important que edità la Tipografia de *L'avenç*, però, fou la ***Biblioteca popular de L'avenç*** (1903-1915), dirigida per Jaume Massó i Torrents. Fou la primera col·lecció de butxaca de llibres en català (16 cm, d'unes 100-150 pàgines el volum, amb un disseny uniforme molt efectiu, amb cobertes de color de taronja fosc). La intenció era, clarament, arribar a un públic general amb un llibre manejable, ben editat i d'interès: obres contemporànies, majoritàriament literàries, però també assaigs històrics i polítics (normalment de tendència catalanista), i autors dels segles XVIII i XIX, però també de més antics (Molière, Shakespeare, Dante...). Va publicar 152 volums, amb uns 2.000-3.000 exemplars de tirada, i va excel·lir per la qualitat de les seves traduccions, encarregades a grans autors catalans i per haver estat una de les plataformes de difusió del gust literari modernista i d'alguns autors europeus innovadors, com Ibsen o Maeterlinck.

L'Avenç, com després farà Antoni López en edicions més senzilles, va publicar bona part de les ***obres de Santiago Rusiñol*** amb un disseny uniforme que el distingeix com a col·lecció, tot i no ésser una col·lecció formal. D'acord amb la significació de l'autor, paradigma del modernisme literari, la col·lecció adopta un disseny elegant i exquisit, en alguns números amb format quadrangular, paper de qualitat (amb tiratges en paper de fil i Japó), tipografia de tipus clàssics (en aquell temps una «novetat», ja que s'hi tornava, deixant de banda els tipus moderns usats des del començament del segle) i ornamentació esteticista, escassa però de molt efecte.

Eduard Domènech va publicar en la seva editorial diverses col·leccions literàries. La *Biblioteca popular dels grans mestres* (1907-1910) presentava traduccions de setze obres de Shakespeare per Puig i Ferrater, Carner i d'altres. ***La biblioteca d'El poble català*** (1906-1910), destinada als subscriptors del diari *El poble català*, agrupava obres literàries d'autors del moment: va editar vint volums en català d'autors com Pompeu Gener, Prudenci Bertrana, Enric de Fuentes, etc., i traduccions a aquesta llengua (N. Hawthorne, Anatole France, etc.). A més, entre 1908 i 1915 publicà ***cinquanta llibres en castellà*** (amb primeres edicions de Pío Baroja, Gabriel Miró, Gregorio Martínez Sierra, etc., i traduccions d'autors catalans com V. Català, Bertrana o Ruyra). Malgrat la unitat formal i conceptual que tenien, no tenen cap títol de col·lecció.

Les dues últimes col·leccions es distingeixen per un elegant format allargat (19 x 11 cm) i cobertes industrials de tela en colors, d'estil i tipografia clarament modernistes, normalment amb una planxa d'un dibuix o motiu decoratiu relatiu a l'obra que ocupava tot el pla. La impressió és correcta, amb frisos i elements decoratius modernistes.

COL·LECCIONS LITERÀRIES EN CASTELLÀ DEL TOMBANT DE SEGLE

Entre les moltes col·leccions literàries de l'últim terç del segle i fins al segle XX, poden esmentar-se les publicades pels hereus de l'impressor Luis Tasso com ***Biblioteca Tasso***, amb novel·les, però també obres d'assaig literari. Henrich y Cía., fundada poc abans de 1886, fou la major empresa d'arts gràfiques d'Espanya fins que tanca el 1934; entre les col·leccions que publica hi ha grans obres, com *Obras monumentales de gran lujo*, de gran format, abundants il·lustracions i presentació luxosa, i llibres populars com *Biblioteca ilustrada*, amb sèries de literatura, història i geografia, obres juvenils, etc., o la *Biblioteca de escritores contemporáneos* (1903-1917), d'autors del moment.

Els exemplars exposats estan indicats en negreta i color magenta.

COL·LECCIONS LITERÀRIES EN CASTELLÀ POSTMODERNISTES (1918-1935)

Les col·leccions literàries seguiran la pauta ja marcada per d'altres anteriors, reflectint en el disseny i l'ornamentació el canvi de gust estètic, prenent a partir del segon decenni del segle XX un estil de transició entre el modernisme i el noucentisme, amb elements del llavors puixant *art déco*.

Joan Gili, propietari de l'editorial Gustavo Gili, va destinar un segell diferenciat per a l'edició de novel·les: Edicions Leo, que publicà diverses col·leccions de narradors contemporanis, sobretot estrangers. En destacà la **Co-lección selecta internacional** (1917-1935) que publicà 47 volums. Feia dues edicions: en rústica, amb cobertes amb il·lustració en colors a tota plana, i en tela, de disseny elegant, amb tapes monocolors però amb bandes de diferent textura, amb el lloc carregat amb decoració floral de daurats i sobrecobertes amb il·lustració de la coberta de l'edició en rústica. El conjunt de portada i contraportada (amb el títol de la col·lecció i el peu d'impremta) presentava orles a dues tintes, de composició i disseny diferents a cada número, com també canviava la tipografia d'aquestes parts.

Un model similar va seguir Editorial Ibérica en publicar, a partir de 1918, diverses col·leccions literàries. Tenien un modern disseny d'arrel noucentista en la tipografia i la decoració, amb cobertes de tela decorades amb daurats, portada i contraportada dissenyades com a conjunt amb orles i dibuixos al·lusius a cada volum. N'és característic l'ús d'una orla de punts de color que emmarca la caixa del text en totes les pàgines, i l'ús del dibuix per a la il·lustració. Aquestes col·leccions eren **Grandes autores**, *Autores contemporáneos* y *Cien novelas*.

COL·LECCIONS POPULARS I DE QUIOSC (1889-1939)

Un seguit de col·leccions populars volien arribar a la majoria de lectors. Eren edicions senzilles, en paper de poca qualitat i amb una impressió poc acurada en l'entintat o la uniformitat, però llegible. La il·lustració es limitava a les cobertes, de paper o cartró, on un únic dibuix, a tot color, n'ocupava tot el pla: era un element cridaner que podia atreure el comprador a l'aparador de la llibreria o al quiosc, on més es venia aquest tipus de llibre. El tipus de dibuix i de retolació és efectista i, a partir dels anys vint, segueix l'estil dels cartells de cinema, tant en la composició com en el tractament.

La Librería Española d'Innocenci López va publicar col·leccions de gran èxit durant la segona meitat del segle XIX. Són sempre edicions econòmiques, generosament il·lustrades i, malgrat la poca qualitat del paper o la impressió, atractives, d'autors amb ganxo popular que garantien grans tirades. La seva col·lecció **Diamante** inaugura, el 1889, un tipus de col·lecció adreçada a les masses de lectors, que basa el seu catàleg en els autors de novel·la (també edita poetes populars com Campoamor), sobretot autors de fulletó i els seus successors, novel·la històrica, sentimental, policíaca, etc., que pel seu ganxo popular es perllonga durant el segle següent. El format, però, no és l'habitual en aquest tipus de col·lecció: petit, de 15 cm, amb coberta de paper blanc setinat amb dibuixos en colors d'estil realista, costumista i acadèmic, i rètols cal·ligràfics i de fantasia. Fins al 1931 publica i reedita continuament 123 títols, la majoria d'autors menors i de fulletó del segle XIX, però de venda segura entre el públic.

Els exemplars exposats estan indicats en negreta i color magenta.

L'Editorial Ramón Sopena, fundada el 1893, publicà diverses col·leccions econòmiques de novel·les de gran tirada, com la **Biblioteca de grandes novelas**, des de 1909 aproximadament, de novel·les del segle XIX, i **La novela moderna**, dedicada al gènere policíac. El format ja és l'habitual en altres col·leccions similars: un format gran (24 cm), amb text a dues columnes, amb algun dibuix escadusser. Els lliuraments tenen coberta de paper amb grans il·lustracions en color; les novel·les de la primera col·lecció es podien relligar amb cobertes de tela vermella, amb un senzill gofrat decoratiu i el títol inscrit en daurat.

Veient-ne la rendibilitat, algunes editorials s'especialitzaren en la novel·la de masses, en edicions econòmiques i de venda segura. Maucci va publicar durant el primer terç del segle XX diverses col·leccions populars de gran tirada. La qualitat del paper i de la impressió era precària, però permetia abaixar els preus i garantir l'èxit de vendes. Publicava diferents col·leccions, com *Novela breve* o *Los grandes novelistas*, i d'altres dedicades a novel·les de detectius, sentimentals i d'altres gèneres de venda segura. Les traduccions solien ésser dolentes i, per ajustar l'extensió a la requerida per la rendibilitat del producte, s'abreïaven o retallaven les obres indiscriminadament.

COL·LECCIONS POPULARS

En català, van destacar diverses iniciatives de col·leccions «de quiosc» d'aparició setmanal. Eren quaderns breus, d'entre 20 i 50 pàgines, impreses en paper barat, amb cobertes de paper que solien anar il·lustrades a una tinta, sense pretensions. Solien contenir obres literàries breus: poemes, teatre o narracions breus. Es podien col·leccionar i relligar amb cobertes industrials ofertes per l'editor.

Les més difoses foren: **Lectura popular: biblioteca d'autors catalans** d'Il·lustració Catalana (1913-1921, 364 quaderns de 36 pàgines amb cobertes de paper en blanc i negre, amb orles modernistes voltant la foto de l'autor, que podien recollir-se i relligar-se amb cobertes de tela vermella), **La novel·la nova: publicació catalana** (1917-1923) de R. Ràfols (quaderns de disseny més modern, amb una gran fotografia de l'autor retallada a la coberta sobre fons blanc) o **La novel·la d'ara** (1923-1927) publicada setmanalment per L'Avenç Gràfic, i que fou la de més difusió. Tenia més extensió que les anteriors, il·lustracions, i la coberta era en dos o tres colors, amb una il·lustració encarregada per a l'obra a algun artista.

En castellà, Editorial Joventut va publicar, a partir de 1923, fins a quinze col·leccions de novel·les de consum, entre les que destacaren **La novela azul** (1934-1937) dedicada als autors nord-americans i, sobretot, **La novela rosa** (1923-1938), col·lecció de novel·la sentimental d'aparició quinzenal que va arribar als 328 títols amb gran èxit, tant, que va donar nom popular al gènere.

La novel·la sentimental en català tingué la seva col·lecció més representativa en la **Biblioteca gentil**, publicada per Bagunyà entre 1924 i 1933. Els 50 primers volums foren obres de Josep Maria Folch i Torres i tingueren un gran èxit i no només entre el públic femení; després fou continuada per altres autors, amb menys repercussió.

La Sociedad General de Publicaciones, després HYMSA, editora de revistes com *El hogar y la moda*, també publicà, des de 1924, llibres. De vocació popular, va editar col·leccions de grans tirades, producció senzilla i disseny efectiu i cridaner, sense pretensions. D'una banda, col·leccions de divulgació i de llibres pràctics, com **Biblioteca enciclopédica de ciencias comerciales** o **Biblioteca Guía de la mujer**. De l'altra, novel·les amb ganxo: **La novela aventura** (1933-1939, col·lecció quinzenal d'uns 140 volums, amb seccions de novel·les de detectius, com algunes de Simenon i A. Christie, amb cobertes il·lustrades en color per Freixas, Juez i Bocquet), **Las grandes novelas de la pantalla** (adaptacions de pel·lícules d'èxit) o **Novelas hogar** (de tipus sentimental).

La col·lecció popular més important dels anys trenta es publicà entre 1933 i 1936 (després de la guerra continuà publicant-se fins a 1976): **Biblioteca Oro** de Molino, referència indiscutible del sector. Comptava amb tres sèries de numeració independent, que apareixien simultàniament cada deu dies i, després, setmanalment. La sèrie blava (I) incloïa obres de viatges i aventures (de l'oest, colonials i acció); la vermella (II), novel·les històriques i de fullat, arribà a 38 números des de 1934; la sèrie groga (III) fou la de més èxit, dedicada a la novel·la policíaca i de misteri, amb autors com Edgar Wallace, Chesterton o A. Christie. En foren característiques les cobertes amb marcs de color (vermell, groc o blau) que enquadraven la il·lustració central, a tot color i de gran efecte.

COL·LECCIONS CATALANES DEL NOUCENTISME (1915-1924)

A partir de 1915 i fins als trenta, el marc polític i cultural català consolida l'edició en català, sovint vinculada a un projecte nacional impulsat tant des de l'administració pública, amb l'acció política de la Mancomunitat, com des de la iniciativa privada, ja d'editorials compromeses, ja de particulars que financen activitats editorials. La facilitat de producció, l'extensió de l'escolarització i la poca competència, encara, d'altres mitjans, va portar a una època daurada de l'edició, en la qual destaca la proliferació de col·leccions literàries i generals de gran qualitat formal i de contingut, assimilables a les que es publicaven a París, Londres o Leipzig.

L'estètica de les col·leccions catalanes està influïda pel corrent noucentista: sobrietat en el disseny, basat en l'equilibri entre tipografia (d'arrel clàssica) i blancs, amb pocs elements ornamentals, molt estilitzats.

Minerva: col·lecció popular dels coneixements indispensables, publicada pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya entre el 1915 i el 1922, i dirigida per Eugeni d'Ors, és un paradigma d'aquest moment històric. En uns cinquanta títols, volia ésser una mena d'enciclopèdia de divulgació, en volums breus i **entenedor**, obra dels millors especialistes.

La impremta Altés publicà la *Biblioteca de La revista* entre 1915 i 1936, amb 150 volums, dintre dels quals s'inclou la sèrie **Publicacions de La revista**, amb 137 volums. Sorgides al voltant de *La revista*, publicació mensual dirigida per Josep M. López-Picó, seguia el model de les publicacions de *La nouvelle revue française*. Incorporaven assaigs i literatura d'alt nivell, amb obres d'autors selectes noucentistes i avantguardistes, de Carner i Riba a Montoliu i Manent. També hi ha traduccions d'autors com Shakespeare, Goldoni o O'Neill. En rústica, té un disseny de coberta sobri i elegant, amb una orla i una acurada impressió.

Van tenir més difusió les col·leccions d'Editorial Catalana, fundada el 1917 amb el suport de Cambó i Prat de la Riba i de *La veu de Catalunya*, es convertí aviat en una empresa d'èxit que contribuï a la consolidació de la cultura i literatura catalanes. La **Biblioteca literària**, dirigida per Josep Carner, publicà entre 1918 i 1925 un total de 79 volums d'obres clàssiques de la literatura universal fins al segle XIX inclòs, en magnífiques traduccions: de Carles Riba en **l'Odissea** o Poe, Carner en Dickens i Andersen, etc. Per la seva banda, la **Biblioteca catalana**, des de 1919 a 1923, publica 36 volums d'obres en prosa d'autors catalans contemporanis, com J. M. de Sagarra, Soldevila, etc. El 1923, la col·lecció s'integra en la *Biblioteca literària*, que publicarà tant autors estrangers com catalans.

Arran del cop d'estat de Primo de Rivera, Editorial Catalana va desaparèixer i els seus fons foren adquirits el 1924 per la Llibreria Catalònia d'Antoni López Llausàs que continuà la *Biblioteca literària*. Catalònia en va continuar la línia amb una nova col·lecció: la **Biblioteca Catalònia**, que publicava autors contemporanis catalans.

COL·LECCIONS CATALANES DEL NOUCENTISME (1915-1924)

La **Biblioteca univers**, amb 46 títols des de 1928, comprenia traduccions de la literatura universal dels segles XVIII i XIX. A banda, Catalònia edità els **Quaderns blaus** (1925-1928) de biografies de personalitats catalanes, sèrie de gran èxit i disseny modern, caracteritzada per la coberta gairebé quadrada de color blau fosc, amb les lletres en blanc i una caricatura en blanc i negre del biografat.

Editorial Barcino, de Josep M. de Casacuberta va publicar algunes de les col·leccions que millor defineixen el moment cultural. Entre 1925 i 1939, la **Col·lecció popular Barcino**, col·lecció de butxaca d'uns 250 volums breus (entre 70 i 150 pàgines) de totes les temàtiques: des d'obres literàries a assajos filosòfics i obres divulgatives sobre ciències, història, dret, art, gramàtica, etc., sovint escrites per autors de prestigi. De format petit (16 cm) i paper de qualitat mitjana, tenia un preu baix (d'1 a 2,5 pessetes, segons les pàgines), però tant els textos com l'edició i la impressió eren bons; en alguns números, hi havia il·lustracions. La coberta, de paper, presentava una orla xilogràfica i el vaixell emblema de l'editorial, en un color (diferent segons la temàtica del llibre) sobre blanc.

El 1925, Barcino comença a publicar **Els nostres clàssics**, exquisidament editada i de temàtica, en principi, minoritària, però de preu assequible i un èxit sorprenent, amb gran nombre de subscriptors. Té la voluntat de difondre els textos catalans medievals, en edicions crítiques i anotades, però intel·ligibles per a tothom i, al contrari que les anteriors edicions d'Aguiló i de Miquel i Planas, en versions de preu assequible. En dos formats, la majoria d'obres s'han publicat en la Sèrie A, de butxaca; la B, de format gran, ha publicat textos més especialitzats. L'edició en rústica té coberta de cartolina, amb una sobrecoberta de disseny sobri, a dues tintes, on un filet doble emmarca el títol i el segell de l'editor; la portada, també a dues tintes, i una tipografia romana molt llegible. L'edició en tela presenta coberta i lloc de color blanc trencat, amb orla gofrada i el segell imprès en daurat al centre del pla.

D'abast més minoritari, la **Col·lecció Sant Jordi** publicava clàssics de la literatura cristiana i obres sobre art cristià. Enquadernats en cartró marró, els volums tenen un disseny noucentista de gran elegància, amb motius i lletres en negre, i sobrecoberta a dues tintes sobre blanc.

Sota el patrocini econòmic de Francesc Cambó, la Fundació Bernat Metge publicà, des de 1923, la **Col·lecció catalana de clàssics grecs i llatins**, paradigma de l'edició noucentista i una de les grans fites culturals de l'època. Amb 83 volums fins al 1939 (després en continua publicant, fins als nostres dies), publica edicions crítiques, a càrrec de reconeguts especialistes, de textos grecs i llatins clàssics, amb la seva traducció al català en pàgines acarades. Segueix el model de col·leccions com *Oxford classical texts* (1890) o la *Collection des Universités de France* (1919) de l'Association Guillaume Budé. El disseny uniforme de les diferents sèries –text amb traducció, traducció sola, tiratges amb diferents papers o enquadernacions (rústica, tela o pell), etc.– apel·la el classicisme en la tipografia i la composició, amb portades a dues tintes i, en els textos grecs, una tipografia rodona de gran bellesa i llegibilitat, inspirada en la que dissenyà Brocar per a la *Biblia políglota* d'Alcalá de Henares.

COL·LECCIONS DELS ANYS TRENTA

Sopena destacà per les obres enciclopèdiques i els diccionaris. En el camp del llibre tècnic i de divulgació, Sopena publicà la **Biblioteca Hispania**, adreçada a fornir la biblioteca bàsica de l'estudiant: obres d'història i geografia generals, de ciències naturals, física i astronomia o algunes obres literàries com el *Quixot* o *Les mil i una nits*. Començada el 1931, estava formada per volums de format mitjà, però extensos i gruixuts, amb abundància d'il·lustracions i cobertes industrials en colors, decorades amb orles i daurats sobre tela blava, i un dibuix al·lusiú al contingut. Continuà amb nous volums després de la guerra.

Durant els anys vint i trenta, l'Editorial Apolo d'Emili Pascual publica diferents col·leccions, entre les quals la **Biblioteca Freya**, on el disseny de les cobertes varia en cada número, amb un senzill motiu decoratiu al·lusiú al contingut, en blanc negre i daurat sobre la tela de color pla, i tipografies cursives i de fantasia properes a les tendències de l'*art déco*.

COL·LECCIONS LITERÀRIES EN CATALÀ (1926 - 1939)

A Sabadell, Edicions **La Mirada** publicà una col·lecció «de culte», de disseny modern (format gairebé quadrat, cobertes de tela en un color pla (blau, taronja, gris, vermell...), tipografia romana moderna, composició nítida i equilibrada) i excel·lent impressió. Va incloure autors catalans contemporanis d'avantguarda, la majoria de l'anomenada Escola de Sabadell, sorgits al voltant del *Diari de Sabadell*. Entre 1926 i 1935, va publicar 17 títols amb primeres edicions d'obres de F. Trabal, C. Riba, J. Carner, J. Oliver, etc., de gran qualitat literària, però d'avantguarda en aquell moment i, per tant, de vocació elitista.

La novel·la en català, original o traduïda, comptà des de 1928 amb un vehicle magnífic: la col·lecció **A tot vent** d'Edicions Proa (fundada a Badalona i traslladada després a Barcelona; després de la guerra es publicà a Perpinyà, fins que tornà a Barcelona). Dirigida per Joan Puig i Ferrer entre 1928 i 1938, publicà 92 volums amb una excel·lent selecció del millor de la narrativa mundial moderna (Proust, Gide, etc.) en traduccions modèliques (de J. Carner, Just Cabot, etc.) i primeres edicions d'autors catalans (Llor, Trabal, etc.). El disseny era diàfan, amb cobertes de tela beix amb només el títol imprès al llom i el vaixell identificador de la col·lecció al pla de la coberta. Portaven sobrecobertes de paper de color de taronja, amb les dades del llibre i el logotip del vaixell.

La **Col·lecció popular Les ales esteses**, dirigida per Avel·lí Artís i Balaguer, es publicà de 1929 a 1931. Malgrat l'aparença i preu (80 cèntims de pesseta) de «col·lecció de quiosc», publicava obres literàries i d'assaig d'alt nivell. De format petit i estètica noucentista, amb el títol en tipografia romana cal·ligràfica, la coberta és en paper gris, voltada per una orla en vermell on es combina l'evocació clàssica i les ales que simbolitzen la col·lecció, el logotip de la qual és un avió al cel.

COL·LECCIONS EN PLENA GUERRA

Entre 1932 i 1937, Millà, coneguda llibreria i editorial teatral, publica 113 títols de **Catalunya teatral**, consagrada a l'edició d'obres de teatre en format senzill, amb cobertes de paper de disseny modern, basat en la combinació del títol, una línia de color i la màscara teatral logotip de la col·lecció. La col·lecció, amb nou disseny, es reprendrà després de la guerra i encara continua editant-se: des de la seva fundació ha estat un vehicle important per a la difusió del teatre en català.

L'editor més innovador i arriscat dels anys trenta (i que continuà treballant fins que morí en un accident el 1959) fou el poeta Josep Janés. Amb només vint-i-un anys, publica el 1934 *La setmana literària*, que després prendrà el nom de **Quaderns literaris**: 222 volums de butxaca (16 cm) d'autors catalans i estrangers contemporanis, d'aparició setmanal. A un preu molt baix, oferia un producte materialment senzill, però amb grans textos i un disseny i edició impecables, de gran modernitat. En rústica, la coberta va tenir diferents dissenys successius.

El 1937 la col·lecció es converteix en la **Biblioteca de la rosa dels vents**, que fins al 1938, continuarà publicant obres breus de poesia i literatura en general, d'autors contemporanis catalans i estrangers. Amb un disseny més quadrat i petit, la coberta de cartolina en color presenta el títol voltat d'una àmplia orla de quadrats concèntrics. El 1938 publica els deu volums de la col·lecció **Oreig**: petits volums de 12 cm i unes 80 pàgines, dedicats a l'edició de poemes d'autors contemporanis. L'última col·lecció en català de Janés (després de la guerra només podrà publicar en castellà) fou l'efímera **Allò que perdura**: comença i acaba el 1938 i només hi pogué publicar quatre números. Dedicada a la literatura, té un format allargat de gran elegància (16 x 9 cm).

Durant la guerra civil, la carestia, en particular de paper, i la confiscació o tancament de moltes editorials, afectà greument la producció i la continuïtat de les col·leccions editorials, minvades o interrompudes en la seva major part.

L'exposició acaba amb una col·lecció «de guerra»: **Documents de guerra**, publicada per la Institució de les Lletres Catalanes i Editorial Forja. Només se'n va poder publicar un volum: *Unitats de xoc* de Pere Calders, novel·la ambientada en el front. El disseny, la tipografia de tipus de pal sec de la coberta, la mateixa il·lustració de coberta, són plenament moderns i d'acord amb les avantguardes europees. El curs de la guerra, però, n'impedí la continuïtat.

Pot servir de colofó absent una col·lecció llegendària: els tres títols publicats per les Ediciones Literarias del Comisariado del Ejército del Este, impresos a l'Abadia de Montserrat el 1938-1939 sota la direcció de Manuel Altolaguirre. Eren els poemaris *Cancionero menor para los combatientes* d'Emilio Prados, *España, aparta de mí este cáliz* de César Vallejo i *España en el corazón* de Pablo Neruda. En un paper d'ínfima qualitat, els dos últims no s'arribaren a distribuir, ja que en acabar la guerra, les raimes impreses foren destruïdes per l'exèrcit ocupant: només se'n conserven quatre exemplars del segon títol (tots a Montserrat) i sis del tercer (dos a la Universitat de Barcelona, un a Montserrat i un a la Biblioteca de Catalunya).